

Jere Jareb, Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945., Zagreb 1997.

Nezavisna Država Hrvatska dio je novije hrvatske povijesti i to upravo onaj koji je umnogome utjecao na položaj Hrvatske i hrvatskog naroda poslije drugog svjetskog rata. Ona je nepobitno rezultat povijesnog razvoja hrvatske i bila je pokušaj rješavanja hrvatskog pitanja uspostavom vlastite, nezavisne hrvatske države. Pri tome se ne smije zanemariti vrijeme njezine pojave i utjecaj okruženja u kojem je nastala. Jer, NDH je bio podložan planovima i pothvatima mnogih činitelja, i to ponajprije međunarodnih, a zatim i snaga koje su ga osporavale i s kojima se neprestano sučeljavalo.

Rasprava o NDH često je opterećena ideološkim pristupom i političkim prosudbama. U razdoblje druge, komunističke Jugoslavije o njemu se pisalo kao o neprijateljskoj, reakcionarnoj tvorevini uz napadno naglašavanje negativnih obilježja i loših postupaka njegovih vodećih ljudi i aparata vlasti. U novije vrijeme susrećemo se pak s glorifikacijom te države i apologijom njenih čelnika. Stoga je potrebno znanstveno utvrditi njezino pravo značenje u kontinuitetu hrvatskog povijesnog događanja. Četiri godine postojanja NDH valja promatrati u sklopu povijesnih procesa u 20. stoljeću na hrvatskim prostorima. Treba smireno ustanoviti stvarna zbivanja u svim segmentima četverogodišnjeg trajanja hrvatske države i to na temelju autentične dokumentarne građe, koju treba valorizirati znanstvenom metodologijom. Primjer takvog pristupa je i knjiga »Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945.« dr. Jere Jareba. Ona potvrđuje da se mnogo toga za vrijeme trajanja hrvatske države događalo skriveno od očiju javnosti, te da se u danima njena sloma u vrtlogu tragičnih svibanjskih zbivanja 1945. odigravala prava drama s njenim zlatom i novcem i oduze-
tom imovinom njenih građana.

U posljednjoj godini rata i za vrijeme sloma NDH na razne načine iz hrvatske države su izneseni njeno zlato i razna inozemna valuta. Već tijekom 1944. godine u dva navrata (u svibnju i kolovozu) iznesena je iz NDH izvjesna količina zlata u Švicarsku. Druga pošiljka izazvala je sporenje Uprave Švicarske narodne banke s čelnicima Hrvatske državne banke, koji su je htjeli vratiti natrag u Hrvatsku. Do povratka nije došlo, ali je tom prilikom došlo do podvajanja u redovima hrvatskih predstavnika, koji su odlazili u Švicarsku riješiti spor. Dakako, to se odrazilo i na međudržavne odnose NDH i Švicarske, koje nisu imale uspostavljene diplomatske, nego samo trgovinske odnose (u Zagrebu je bio samo švicarski konzul). U završnici rata zbio se »treći val« iznošenja zlata i valutnih vrijednosti, pa je sudbina tog zlata poprimila gotovo »filmske« obrate. Jarebova knjiga, dakle, raspravlja o jednom segmentu povijesti NDH koji mnogo govori o njegovom financijskom i gospodarskom stanju, o odnosima sa zaštitničkim državama, međusobnim odnosima čelnika u državnom vrhu NDH, a posebno o držanju samog poglavnika Ante Pavelića.

Valja napomenuti da iznošenje zlata iz NDH u znanstvenoj literaturi nije bilo nepoznato: O tome je pisao dr. Bogdan Krizman u knjizi »Pavelić u bjekstvu«. Međutim, temeljitog i potpunog znanstvenog istraživanja te problematike ipak nije bilo. Sam Krizman donosi podatke o zlatu iznesenom prilikom sloma NDH. No, u svjetskom i domaćem tisku oko problema zlata i novca NDH plele su se neistinite priče, svakako s

određenom tendencijom. Iz novinarskih pera, bez uvida u arhivsku građu, proizlazile su različite izmišljene kombinacije, koje su podmetane javnosti kao utvrđene istine. Pri tome se, zapravo, pisalo samo o zlatu iznesenom u vrijeme povlačenja hrvatske vojske i hrvatske državne vlade, dok Jere Jareb zahvaća i ono što se sa zlatom i inozemnom valutom događalo i prije, tijekom 1944. godine.

Svojom knjigom Jareb je pokazao da je jedini put do povijesne istine znanstvena obrada arhivske građe. U tom smislu autorovo napor da pronade i objavi dokumentaciju o zlatu i novcu NDH zaslužuje pohvalu i priznanje. Knjiga nije priređena kao monografska obrada, nego kao prezentacija izvorne građe uz autorova objašnjenja, ali u cjelini donosi izvanredno značajne podatke o toj problematici. Ponirajući u minula zbivanja Jareb iskazuje uvjerljiv osjećaj za njihovu složenost i posebno za probleme koji uopće nisu istraživani ili nisu dovoljno istraženi. Ovom knjigom – kao i ostalim svojim radovima – on nam se predstavio kao marljiv i uporan istraživač. Za knjigu »Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske« Jareb je pomno pregledao arhivske fondove (pretežno u Hrvatskom državnom arhivu), koji sadrže izvornu građu o toj problematici. Sam je u posjedu ostavštine dr. Lovre Sušića, bivšeg ministra NDH i vodećeg ustaškog dužnosnika, u kojoj je također našao vrijedne podatke o zlatu NDH, jer je Sušić bio uključen u zbivanja oko zlata u Austriji poslije sloma hrvatske države. Iz tih fondova autor je izdvojio sve što pridonosi rekonstrukciji događanja oko zlata. Tako je nastala pozamašna zbirka autentičnih dokumenata, koji su popraćeni autorovim napomenama i bilješkama. Da bi prikazao podlogu na kojoj treba tražiti razjašnjenja, autor je u vrlo opširnom uvodu (str. 14.–144.) donio dokumente o osnivanju i organizaciji Hrvatske državne banke, o posebnim ovlastima predsjednika vlade, o postavljanju izvanrednog povjerenika na čelo Hrvatske državne banke u travnju 1945. godine, te o uvođenju komunističke uprave u tu banku nakon sloma NDH. Tu su i svi dostupni autentični podaci o količinama zlata i ostalih vrijednosti o kojima se u knjizi raspravlja. U prvom, drugom i trećem poglavlju kronološki su sistematizirani doslovno preneseni dokumenti, koji se sastoje od prepiske aktera, potvrda i izjava sudionika, ustaških čelnika i dužnosnika danih kasnije komunističkim vlastima u saslušanjima, pa je tako nastao zaokruženi prikaz događanja o kojima nismo ništa znali (to su ona iz 1944. godine) ili smo imali zabilježena rijetka, fragmentarna svjedočanstva pojedinaca (ona iz 1945. godine). Svrha je, dakle, Jarebove knjige da dokumentirano razjasni sudbinu hrvatske državne imovine i to objavljivanjem relevantnih izvora.

Međutim, uz podatke o zlatu i ostalim vrijednostima NDH u objavljenim dokumentima ima i usputnih, ali značajnih podataka o dosad nepoznatim političkim zbivanjima »iza kulisa«, kao što su npr. pregovori između opunomoćenika vrha NDH (a to znači samog poglavnik) sa sovjetskim predstavnicima o spašavanju NDH. Ti su se pregovori vodili u Švicarskoj potkraj 1944. i početkom 1945., upravo dok traje akcija vraćanja zlata NDH. Inače, o tim pregovorima Jareb je na drugom mjestu – u *Časopisu za suvremenu povijest* – objavio podatke na temelju druge izvorne građe.

Jarebova knjiga »Zlato i novac Nezavisne Države Hrvatske izneseni u inozemstvo 1944. i 1945. godine« vrijedno je djelo, posebno zbog autentičnosti izvora, bez kojih se ne može raspravljati o iznošenju zlata iz NDH i akterima koji su u tome sudjelovali. U bilješkama i objašnjenjima uz prezentiranu građu autor daje i mnoge kritičke napomene, pa sam otvara i niz pitanja u vezi s problematikom o kojoj je raspravljao, na koja trebaju odgovoriti nova istraživanja. Jedno je od njih i problem židovske kontribucije i konfiskacije imovine hrvatskih građana, o čemu najavljuje novu knjigu. Dakako, i to treba uraditi na autentičnom izvornom materijalu. Tako nam se ova knjiga iskazuje kao uvod u nova sustavna istraživanja povijesti NDH u kojima njen autor Jere Jareb daje velik doprinos hrvatskoj historiografiji.

Hrvoje Matković